

نرم افزار اجتماعی در کتابخانه‌ها

چند سال اخیر توجه روزافزونی را به خود جلب کرده است. این فناوری‌ها مبنای طیف جدیدی از خدمات یا ارزش‌های افزوده به خدمات هستند که به کاربران ارائه می‌شوند. یکی از دلایل اهمیت روزافزون این فناوری‌ها و کاربرد آنها در کتابخانه‌ها، روند فزاینده واسطه‌زدایی^۴ در خدمات اطلاعاتی است، بدان معنا که امروزه کتابداران نقش یک واسطه میان کاربر و اطلاعات را ایفا نمی‌کنند، بلکه بیشتر برای افزایش سواد اطلاعاتی کاربر و تسهیل دسترسی وی به اطلاعات گام برمی‌دارند.

خانم فارکاس مردیت^۵ (متولد ۱۹۷۷)، یک کتابدار جوان آمریکایی و دارای دانشنامه کارشناسی ارشد است. وی به تبع شغل خود که کتابداری آموزش از راه دور است، از بسیاری از نرم افزارهای اجتماعی^۶ برای ارائه خدمات اطلاعاتی به کاربران بهره برده است. وی در نگارش چندین وبلاگ و ویکی^۷ مشارکت می‌کند و نویسنده ستونی در ارتباط با استفاده از فناوری در کتابخانه‌ها در یکی از مجلات کتابداری آمریکاست. وی از این تجربه برای نگارش کتاب نرم افزار اجتماعی در کتابخانه‌ها: ایجاد مشارکت، ارتباط و جامعه پیوسته استفاده کرده است. این کتاب به بررسی پدیده رو به رشد نرم افزارهای اجتماعی (نظیر وبلاگ‌ها) و کاربرد آنها در کتابخانه‌ها می‌پردازد.

مخاطب این کتاب، کتابداران و به‌طور کلی آن بخش از جامعه کتابداری است که مایلند از فناوری نرم‌افزارهای اجتماعی برای بهبود خدمات اطلاعاتی بهره ببرند. کتاب فناوری‌های اجتماعی متنوعی را معرفی می‌نماید و این موضوع را که کتابخانه‌ها چگونه می‌توانند از هریک از این نرم‌افزارها بهره گیرند، مورد بحث قرار می‌دهد. کتاب متشکل از یک مقدمه و شانزده فصل است.

مقدمه کتاب به بحث درباره اهمیت و جایگاه نرم‌افزارهای اجتماعی در دنیای اینترنت و به معرفی محتوای کتاب می‌پردازد. فصل آغازین کتاب به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهد که نرم افزار اجتماعی چیست؟ چه ویژگی‌هایی دارد؟

• دکتر حمیدرضا جمالی مهمویی^۱
عضو هیات علمی دانشگاه تربیت معلم تهران

■ Farkas, Meredith G., Social Software in Libraries: Building Collaboration, Communication, and Community Online, Medford, NJ: Information Today, 2007. XXIV, 320 pp., ISBN: 978-57387-1-1-275

نرم‌افزارهای اجتماعی طیفی از سیستم‌های نرم‌افزاری هستند که به کاربران اجازه می‌دهند به تعامل و همکاری با یکدیگر و اشتراک داده‌ها بپردازند. از واژه «وب ۲»^۲ نیز به‌طور کلی برای توصیف این نوع نرم‌افزارها استفاده می‌شود (ویکیپدیا، ۲۰۰۸). مفهوم «کتابخانه ۲»^۳ نیز مبتنی بر استفاده کتابخانه‌ها از این طیف نرم‌افزارهاست. استفاده از فناوری‌های وب ۲ برای بهبود و تسهیل خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی طی

نرم افزارهای اجتماعی طیفی از سیستم‌های نرم‌افزاری هستند که به کاربران اجازه می‌دهند به تعامل و همکاری با یکدیگر و اشتراک داده‌ها بپردازند

ویکی فناوری‌ای است که به مردمی که آگاهی چندانی از زبان نشانه گذاری فرامتن ندارند امکان ساخت و توسعه یک وب سایت را به صورت مشارکتی می‌دهد

قسمت انواع وبلاگ‌هایی که کتابخانه‌ها می‌توانند ایجاد کنند نظیر وبلاگ خبری، موضوعی، وبلاگ مرجع، وبلاگ برای تکمیل یک کارگاه آموزشی و غیره تبیین می‌شود؛ دوم استفاده کتابداران از وبلاگ برای ارتباط با یکدیگر و بهبود فعالیت حرفه‌ای خویش است.

فصل چهارم به آر.اس.اس می‌پردازد. آر.اس.اس شیوه‌ای برای تکثیر، انتشار و توزیع محتوا بر روی وب است. استفاده از آر.اس.اس توسط کتابداران سه جنبه می‌تواند داشته باشد که مؤلف هر سه را با ذکر نمونه‌هایی تشریح نموده است. این سه جنبه عبارتند از: کتابداران به عنوان منتشر کنندگان آر.اس.اس، کتابداران به عنوان واسطه‌های آر.اس.اس یعنی کسانی که با مخلوط کردن و پردازش آر.اس.اس‌های موجود آنها را برای استفاده کاربران خود آماده می‌سازند، و بالاخره کتابداران به عنوان استفاده کنندگان آر.اس.اس.

فصل پنجم درباره ویکی‌هاست. ویکی فناوری‌ای است که به مردمی که آگاهی چندانی از زبان نشانه گذاری فرامتن^{۱۷} ندارند امکان ساخت و توسعه یک وب سایت را به صورت مشارکتی می‌دهد. در ویکی هر کس می‌تواند به محتوای وب سایت افزوده، کاسته یا آن را ویرایش کند و مابین قسمت‌های مختلف محتوا پیوند برقرار نماید (ص ۶۸). این فصل علاوه بر معرفی ویکی و کاربردهای آن در کتابخانه و برای کتابداران، به تشریح برخی از ملاحظات عملی که در ایجاد ویکی باید در نظر گرفت نیز می‌پردازد.

جوامع پیوسته موضوع فصل ششم است. «یک جامعه آنلاین صرفاً گروهی از مردم هستند که با هدف خاصی به صورت آنلاین گرد هم می‌آیند» (ص ۸۶). چهار نوع جامعه آنلاین در این فصل معرفی می‌شود که عبارتند از جوامعی که به خاطر علایق مشترک تشکیل می‌شوند نظیر جوامع اشتراک عکس، جوامع پایدار (نظیر جامعه فارغ التحصیلان یک دانشگاه)، جوامع محلی، و جوامعی که به منظور بسیج مردم جهت انجام کاری خاص تشکیل می‌شوند. شبکه‌های اجتماعی فصل بعدی است. شبکه‌های

و چرا کتابداران باید به این نرم‌افزارها اهمیت بدهند؟ مؤلف در این بخش برخی از ویژگی‌های اصلی نرم‌افزارهای اجتماعی نظیر سهولت خلق محتوا و به اشتراک گذاشتن آن، همکاری پیوسته، شفافیت، انکا بر خرد جمعی و قابل حمل بودن^{۱۸} را به بحث می‌گذارد. در کتاب حاضر، نرم‌افزار اجتماعی، نرم‌افزاری در نظر گرفته شده است که حداقل واجد دو عدد از سه معیار زیر باشد.

۱. به مردم امکان ارتباط، مشارکت و ایجاد جامعه را به صورت آنلاین بدهد.
۲. بتواند به دفعات منتشر شود، به اشتراک گذاشته شود، مورد استفاده مجدد قرار گیرد، یا اینکه نشر را تسهیل کند.
۳. به مردم امکان بدهد به سادگی از رفتار یا دانش دیگران بیاموزند (ص ۱).

فصل‌های دوم تا سیزدهم هر یک به معرفی یکی از فناوری‌های اجتماعی و کاربرد آنها در کتابخانه‌ها می‌پردازند. فناوری‌هایی که در این فصل‌ها به آنها پرداخته می‌شود، عبارتند از وبلاگ، آر.اس.اس، ویکی، جوامع پیوسته^{۱۹}، شبکه‌های اجتماعی^{۲۰}، نشانه‌گذاری اجتماعی^{۲۱} و پالایش مشارکتی^{۲۲}، ابزارهای مرجع پیوسته، تلفن همراه، پادکست^{۲۳}، اسکرینکست^{۲۴} و وُِدکست^{۲۵}، و بازی رایانه‌ای.

در میان نرم‌افزارهای اجتماعی مورد بحث قرار گرفته در کتاب، مؤلف وبلاگ را مورد توجه بیشتر قرار داده و دو فصل (۲ و ۳) را به آن اختصاص داده است. فصل دوم به ماهیت وبلاگ، تاریخچه آن و ملاحظات فنی که باید در ایجاد یک وبلاگ لحاظ شوند می‌پردازد. اگر چه تعاریف متعددی از وبلاگها ارائه شده اما تعریف برگزیده کتاب، تعریفی است که بر ساختار تکیه دارد و نه محتوا: «وبلاگ، یک وب سایت مرتب روزآمد شده متشکل از مداخل تاریخ دار است که با نظم معکوس زمانی مرتب شده‌اند به نحوی که اخیرترین مدخل ابتدا ظاهر می‌شود» (ص ۱۲). فصل سوم به کاربرد وبلاگها در کتابخانه‌ها می‌پردازد و دو محور را تشریح می‌نماید: یکی استفاده از وبلاگ برای ارتباط با کاربران کتابخانه که در این

**مخاطب این کتاب،
کتابداران و به‌طور کلی آن
بخش از جامعه کتابداری
است که مایلند از فناوری
نرم‌افزارهای اجتماعی برای
بهبود خدمات اطلاعاتی
بهره ببرند**

اجتماعی (نظیر Facebook) سایت‌هایی هستند که امکان برقرار ارتباط میان مردم و تشکیل گروه‌ها را فراهم می‌کنند. این سایت‌ها می‌توانند کاربردهای مختلفی برای کتابخانه‌ها داشته باشند از جمله استفاده از آنها برای بازاریابی و تبلیغ خدمات.

نشاندگاری اجتماعی و پالایش مشارکتی نرم‌افزارهایی هستند که فصل هشتم به آنها می‌پردازد. هر دوی این نرم‌افزارها در حقیقت یک هدف را دنبال می‌کنند و آن به کارگیری سازوکارهایی نظیر توصیه یک منبع یا الصاق برجسب^{۱۸} به اقلام اطلاعاتی جهت برجسته ساختن اقلام اطلاعاتی باکیفیت و کمک به بازیابی اطلاعات است. این سیستم‌ها اگر چه خالی از اشکال نیستند (که در این فصل به برخی از آنها پرداخته شده) اما کاربردهایی نیز برای کتابخانه‌ها دارند از جمله استفاده از تجربه و دانش جمعی کاربران برای معرفی و یا انتخاب منابع اطلاعاتی.

فصل نهم به طیفی از سیستم‌ها و نرم‌افزارها می‌پردازد که از آنها برای ارائه خدمات مرجع به صورت آنلاین استفاده می‌شود. از جمله این نرم‌افزارها می‌توان به نرم‌افزارهای تجاری ارائه خدمات مرجع مجازی، نرم‌افزارهای پیام‌دهی فوری^{۱۹} و پروتکل صدا بر روی اینترنت^{۲۰} اشاره کرد که هر سه در این فصل تشریح می‌شوند.

تلفن همراه محور بحث فصل دهم را تشکیل می‌پردازد. از آنجا که تلفن‌های همراه امروزه چیزی بیش از یک تلفن هستند و از آنها برای مقاصد مختلف نظیر عکاسی، فیلمبرداری، استفاده از اینترنت، سرگرمی و پیام‌دهی فوری استفاده می‌شود، کتابخانه‌ها نیز می‌توانند از این قابلیت‌ها برای ارائه خدمات بهره‌گیرند. نمونه آن اطلاع‌رسانی از طریق پیامک است.

پادکست شیوه‌ای برای انتشار محتوای صوتی است که کاربران می‌توانند مشترک آن شوند و به آن با استفاده از وسایل مختلف از جمله رایانه یا گوشی تلفن همراه گوش دهند. فصل یازدهم به این فناوری می‌پردازد و بر کاربردهای آموزشی پادکست و نیز ملاحظات عملی در استفاده از پادکست‌ها در کتابخانه تاکید ویژه می‌نهد. دو فناوری مشابه پادکست، اسکرینکست و ودکست هستند که علاوه بر صدا حاوی فیلم و تصویر نیز می‌باشند. اسکرینکست می‌تواند حالت تعاملی نیز داشته باشد. هر دو فناوری از مزایایی برای مقاصد آموزشی و اطلاع‌رسانی برخوردار هستند. این دو در فصل دوازدهم معرفی می‌شوند. آخرین فناوری اجتماعی

معرفی شده، بازی‌های رایانه‌ای است که در فصل سیزدهم تشریح شده است. این فصل به ویژه برای کتابخانه‌هایی که با کودکان و نسل جوان سر و کار دارند کاربرد بیشتری دارد.

پس از پایان معرفی نرم‌افزارهای اجتماعی، فصل چهاردهم به بحث در مورد تشخیص اینکه چه نرم‌افزاری مناسب چه کتابخانه‌ایست می‌پردازد. مؤلف با بحث در مورد لزوم و چگونگی شناخت جامعه کاربران کتابخانه، و نیز تشریح نیازهای متفاوت انواع کتابخانه‌ها اعم از عمومی، دانشگاهی، آموزشگاهی، تخصصی و غیره سعی می‌نماید تا به کتابداران در مورد انتخاب و بهره‌گیری صحیح از نرم‌افزارهای اجتماعی متناسب با کتابخانه خود کمک نماید.

فصل پانزدهم هفت درس ارائه می‌دهد که کتابداران با به کارگیری آنها می‌توانند دانش خود را در زمینه فناوری‌های اجتماعی و کاربری آنها در کتابخانه‌ها روزآمد نگه دارند. از جمله این دروس چگونگی استفاده از وبلاگها، مطالعه متون و حضور در کنفرانسهاست.

فصل پایانی به تأمل در مورد آینده نرم‌افزارهای اجتماعی می‌پردازد. مؤلف در این فصل سعی در ترسیم روندی دارد که نرم‌افزارهای اجتماعی در آینده‌ای نزدیک طی خواهند کرد. مباحثی نظیر افزایش اهمیت مشارکت اجتماعی، تأثیر اینترنت پرسرعت و اینترنت ۲ بر این رویه و توسعه نرم‌افزارهای اجتماعی توسط دانشگاه‌ها از مباحث این فصل است.

کتاب همچنین دارای پیوستی است که سیاهه‌ای از وب سایت‌های مفید مرتبط با نرم‌افزارهای اجتماعی معرفی شده در کتاب ارائه می‌کند. خود کتاب نیز دارای وب‌سایتی^{۲۱} است که می‌توان اطلاعات روزآمدی در زمینه کتاب و نرم‌افزارهای اجتماعی مرتبط با کتابخانه در آن یافت. کتاب با یک نمایه مفصل به پایان می‌رسد.

این کتاب تنها کتابی نیست که در زمینه نرم‌افزارهای اجتماعی و کاربرد آنها در کتابخانه‌ها منتشر شده است. از جمله کتابهای دیگر در این زمینه می‌توان به کتاب برادلی^{۲۲} (۲۰۰۷) در مورد استفاده از وب ۲ در کتابخانه، و کتاب کاسی^{۲۳} و ساواستینوک^{۲۴} در مورد استفاده از کتابخانه ۲ اشاره کرد. با این حال کتاب مورد بحث این نقد، متمایز از دو کتاب مذکور است. در حالی که تمرکز اصلی کتاب برادلی بر ابزارهای خاص است و کتاب کاسی و ساواستینوک بر لزوم تغییر در سازمان‌ها به منظور استفاده بهینه از این نرم‌افزارها تأکید دارد، کتاب حاضر مرور نسبتاً خوبی است بر طیفی از نرم‌افزارهای اجتماعی مورد استفاده در کتابخانه‌ها (چاپور^{۲۵}،

کتابخانه
اطلاعات ارتباطات دانش‌شناسی

(۲۰۰۸)

پی‌نوشت‌ها:

- 1 h.jamali@gmail.com
- 2 Web 2.0
- 3 Library 2.0
- 4 Disintermediation
- 5 Meredith Farkas
- 6 Social software
- 7 Wiki
- 8 Portability
- 9 RSS: Really Simple Syndication
- 10 Online communities
- 11 Social networking
- 12 Social bookmarking
- 13 Collaborative filtering
- 14 Podcast
- 15 Screencast
- 16 Vodcast
- 17 HyperText Markup Language (HTML)
- 18 Tag
- 19 Instant Messaging (IM)
- 20 Voice on Internet Protocol
- 21 www.sociallibraries.com
- 22 Bradley
- 23 Casey
- 24 Savastinuk
- 25 Chawner

از جمله محاسن این کتاب می‌توان به ساختار یکدست و روان آن اشاره کرد. تمامی فصول مربوط به فناوری‌های اجتماعی از یک ساختار واحد برخوردارند. همگی با این سؤال که آن فناوری چیست آغاز می‌شوند و سپس با تشریح وجوه مختلف کاربرد آن فناوری در کتابخانه ادامه می‌یابند. کتاب دارای مثال‌های متعدد از کاربرد نرم افزارها توسط کتابخانه‌های مختلف است که با حدود ۳۵ تصویر مزین شده‌اند. همچنین در بخش‌های مختلف کتاب نقل قول‌هایی از متخصصان مربوط به فناوری‌های مورد بحث ارائه شده که بسیار آگاهی دهنده هستند. یکی دیگر از ویژگی‌های مثبت این کتاب این است که مؤلف دو وجه را در زمینه کاربری این نرم افزارها برای کتابداران مد نظر داشته است و این دو را در مورد همه نرم افزارها رعایت نموده است. اول اینکه هر نرم افزار چگونه می‌تواند توسط کتابداران در ارتباط با کاربران کتابخانه و خدمات کتابخانه به کار گرفته شود و دوم اینکه هر نرم افزار چگونه می‌تواند توسط کتابداران در ارتباط با فعالیت و پیشرفت حرفه ای خود آنها به کار گرفته شود به این معنی که کتابداران چگونه می‌توانند از این نرم افزارها برای ارتباط با سایر کتابداران و نیز افزایش مهارت‌ها و دانش خویش بهره ببرند.

از جمله نکاتی که در نقد این کتاب می‌توان ذکر کرد این است که نویسنده در برخی فصول کمتر به معایب و اشکالات نرم افزارهای مورد بحث پرداخته است. در حالی که برخی فصول نظیر فصول ۸ و ۱۳ دارای بخش‌هایی در مورد اشکالات نرم افزارهای مورد بحث هستند، در سایر بخش‌ها اشاره چندانی به اشکالات احتمالی نشده است. همچنین اگر چه کتاب رویکرد فنی ندارد و در حقیق به کاربردهای این فناوری‌ها در کتابخانه‌ها می‌پردازد اما ارائه قدری اطلاعات فنی بیشتر در مورد برخی از نرم افزارها می‌توانست مفید باشد. نمونه آن فصل آ.اس.اس است که مؤلف می‌توانست توضیحی کوتاه در مورد چگونگی راه اندازی یک آ.اس.اس بدهد.

در مجموع این کتاب، راهنمای مناسبی برای کتابداران انواع مختلف کتابخانه‌ها جهت بهره گیری از فناوری‌های اجتماعی در راستای توسعه خدمات اطلاع رسانی است. از آنجا که استفاده از این فناوری‌ها توسط کتابداران ایرانی چندان توسعه نیافته و تا حد زیادی تنها در حد استفاده از وبلاگ برای خبررسانی باقی مانده است، این کتاب می‌تواند منبع الهام بخشی برای کتابداران و دانشجویان کتابداری ایران باشد.

مآخذ:

1. Bradley, P. (2007), How to Use Web 2.0 in Your Library, London: Facet.
2. Casey, M. E. and Savastinuk, L. C. (2007), *Library 2.0: A Guide to Participatory Library Service*, Medford, NJ: Information Today.
3. Chawner, B. (2008), Review of: Social Software in Libraries: Building Collaboration, Communication, and Community Online, Medford, NJ: Information Today Inc., 2007. *Electronic Library*, 26 (2), 274275-.
4. Wikipedia (2008, August 23), Social Software, http://en.wikipedia.org/wiki/Social_software

از جمله نکاتی که در نقد این کتاب می‌توان ذکر کرد این است که نویسنده در برخی فصول کمتر به معایب و اشکالات نرم افزارهای مورد بحث پرداخته است